

Umírání a smrt z pohledu středoškolských studentů

Dominika Smrčková

Bakalářská práce
2024

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Dominika Smrčková**
Osobní číslo: **H21555**
Studijní program: **B0111A190011 Sociální pedagogika**
Forma studia: **Prezenční**
Téma práce: **Umírání a smrt z pohledu středoškolských studentů**

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti umírání, smrti a období adolescence.
Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.
Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníkového šetření.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- HAŠKOVCOVÁ, Helena, 2007. Thanatologie: Nauka o umírání a smrti. Praha: Galén. ISBN 978-80-7262-471-3.
CHRÁSKA, Miroslav, 2016. Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5326-3.
KUPKA, Martin, 2014. Psychosociální aspekty paliativní péče. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4650-0.
KÜBLER – ROSSOVÁ, Elisabeth, 2015. O smrti a umírání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0911-9.
SIEBEROVÁ, Jana, 2019. Proč máme strach ze smrti?: Jak zvládnout její příchod. Praha: Triton. ISBN 978-80-7553-654-9.

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Zuzana Hrnčířiková, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **15. ledna 2024**

Termín odevzdání bakalářské práce: **26. dubna 2024**

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 15. ledna 2024

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem citoval(a). V případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor.

Ve Zlíně .....19.4.24.....

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě

pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jímému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k vyšší výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá postojem studentů střední školy k tématu umírání a smrti. Cílem práce je zjistit, jaký postoj mají studenti střední školy ke smrti. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část popisuje umírání, jeho fáze a období, jak bylo bráno v minulosti a současnosti, dále definuje smrt, její druhy a postoje ke smrti. Poslední kapitola teoretické části obsahuje stručnou charakteristiku období dospívání. Praktická část se zabývá kvantitativním výzkumem, kdy byla data získávána pomocí dotazníkového šetření. Analýza se věnuje postojům studentů střední školy ke smrti a je doplněna tabulkami a grafy.

Klíčová slova: adolescence, postoj, smrt, umírání

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the attitude of high school students towards the topic of dying and death. The aim of the thesis is to find out what attitude high school students have towards death. The thesis is divided into a theoretical and practical part. The theoretical part describes dying, its phases and periods, how it has been treated in the past and present, it also defines death, types and attitudes towards death. The last chapter of the theoretical part contains a brief description of the period of adolescence. The practical part deals with quantitative research, where data was collected through a questionnaire survey. The analysis focuses on high school students' attitudes towards death and is supplemented with tables and graphs.

Keywords: adolescence, attitude, death, dying

Ráda bych upřímně poděkovala vedoucí mé bakalářské práce paní PhDr. Zuzaně Hrnčířkové, Ph.D., za její odborné vedení, cenné rady a podnětné připomínky během celého procesu psaní práce. Také bych chtěla poděkovat rodině a přátelům, za neustálou podporu a trpělivost.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 UMÍRÁNÍ.....	11
1.1 FÁZE UMÍRÁNÍ DLE KÜBLER-ROSS	11
1.2 OBDOBÍ UMÍRÁNÍ	13
1.3 UMÍRÁNÍ A SMRT V MINULOSTI A SOUČASNOSTI.....	14
2 SMRT	18
2.1 DRUHY SMRTI.....	19
2.2 POSTOJE KE SMRTI.....	20
3 CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ.....	25
II PRAKTICKÁ ČÁST	28
4 PROJEKT VÝZKUMU	29
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	29
4.2 VÝZKUMNÉ CÍLE	29
4.3 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	30
4.4 POJETÍ VÝZKUMU	30
4.5 VÝZKUMNÝ SOUBOR	30
4.6 VÝZKUMNÝ NÁSTROJ	31
4.7 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	34
5 ANALÝZA DAT.....	35
5.1 STRACH ZE SMRTI.....	37
5.2 VYHÝBÁNÍ SE SMRTI	38
5.3 NEUTRÁLNÍ POSTOJ KE SMRTI.....	38
5.4 VÍTAJÍCÍ AKCEPTUJÍCÍ POSTOJ KE SMRTI	39
5.5 SMRT JAKO ÚNIK	40
6 INTERPRETACE DAT A DISKUZE.....	41
ZÁVĚR	43
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	45
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	49
SEZNAM GRAFŮ	50
SEZNAM TABULEK.....	51
SEZNAM PŘÍLOH.....	52

ÚVOD

Umírání a smrt jsou nevyhnutelné součásti lidské existence, přesto se mnohdy setkáváme s jejich tabuizací. Tato skutečnost nabývá významu v kontextu středoškolského věku, kdy mladí jedinci procházejí intenzivními emocionálními fázemi a formují svoji identitu. Během tohoto životního období mohou témata umírání a smrti vyvolat silné emocionální reakce či prožitky. Studenti se často nacházejí uprostřed procesu sebepoznání a hledání smyslu života, proto jejich perspektiva na umírání a smrt může být odlišná a rozdílná.

S umíráním a smrtí se každý z nás dříve či později setká. Tato bolestivá zkušenost je nepochybně jedním z nejtěžších momentů, kterými si musíme projít. Bez ohledu na to, zda se jedná o ztrátu blízkého člověka, přítele nebo člena rodiny, smrt s sebou přináší bolest, smutek, pocit ztráty či neúplnosti. Je to okamžik, který nás nevyhnutelně konfrontuje s naší vlastní zranitelností a konečností.

Přestože se smrt může jevit jako neúprosná a nelítostná, něco nám také přináší. Učí nás cenit si každého okamžiku, každého prožitého dne a každé chvíle, která se nám naskytne. Naučí nás ocenit hodnotu života a uvědomit si, že skutečný dar spočívá v tom, že jsme zde, prožíváme, milujeme a sami jsme milováni.

Tato bakalářská práce se zaměřuje na zkoumání postojů středoškolských studentů ke smrti. Obecným cílem naší práce bude zjistit postoj studentů střední školy tématu smrti. Zjištění jejich pohledu na umírání může být klíčové pro hlubší porozumění jejich způsobu zpracování ztráty a smutku.

Naše práce je členěna na teoretickou a praktickou část. V teoretické části se zaměříme na definici klíčových pojmů, jako je umírání, smrt, postoj a období dospívání. Dále se budeme zabývat fázemi a obdobími umírání, rozdíly mezi pojetím umírání a smrti v minulosti a současnosti, rozlišením druhů smrti a také postojům ke smrti, které jsou významné pro náš výzkum. Dále poskytneme stručný přehled období dospívání a reakcí na téma smrti, které se v něm obvykle vyskytují.

V praktickém úseku naší práce se zaměříme na provedení kvantitativního výzkumu, jehož cílem je zkoumat postoje středoškolských studentů k tématu vlastní smrti. Pro dosažení našich cílů jsme se rozhodli využít metodu dotazníkového šetření, která nám umožní získat rozsáhlá kvantitativní data o postojích studentů. Standardizovaný dotazník byl distribuován studentům na střední škole v Olomouci. Respondenti byli informováni o účelu našeho výzkumu a jejich získané odpovědi budou podrobně analyzovány a interpretovány.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 UMÍRÁNÍ

V první kapitole naší práce se zaměříme na téma umírání a jeho vymezení, jeho fáze a období, dále jak bylo umírání a smrt chápáno v minulosti a jak je chápáno v současné době, kde bude pozornost věnována i tabuizaci smrti a modelům umírání.

Špatenková (2014) uvádí umírání jako závěrečnou fázi života, kdy tato etapa může být rozsáhlá. Umírání je komplexní proces končící smrtí jednotlivce a jeho trvání se liší.

Umírání je celistvý proces, který se liší v délce, formě a individuálním prožívání. Konec života zůstává výjimečnou a osobní zkušeností, kterou nikdo jiný nemůže sdílet. Osoba, která umírá, se vědomě či nevědomě vyrovnává se skutečností, že dosáhla konce svých sil a tím její život končí. Proces umírání s sebou nese celou řadu problémů, jako je dlouhotrvající bolest, utrpení pro umírajícího a komplikace pro osoby v jeho okolí, včetně rodiny a zdravotního personálu (Kelnarová, 2010).

Umírání zahrnuje proces usmíření s minulostí a vracení se k dětství. Během umírání je klíčové prostředí plné laskavosti, soucitných projevů, fyzického kontaktu a porozumění, i když mlčenlivé. V této fázi jsou pro nás základní existenční potřeby bezpečí a lásky důležité. Jejich nedostatek může vyvolat výrazný neklid, úzkost a strach (Sieberová, 2019).

Umírání tvoří krátké či prodloužené terminální stadium a je fází, která je součástí lidského života a nelze ji minout. Umírání je často považováno za tabuizované téma, překračující i témata jako sexualita nebo fyziologické funkce. Většina jednotlivců se vyhýbá diskusi o umírání a v rozhovorech s umírajícími prchá do klamného ujišťování. Jednotlivec použije tvrzení „mám před sebou ještě mnoho let“, i když sám ví, že není pravdivé. Ignorování myšlenky na umírání a smrt však nemění jejich realitu. Naopak, utlumuje a ovlivňuje plné prožívání celého života, včetně jeho počátku i konce (Langmeier, Krejčířová, 2006).

1.1 Fáze umírání dle Kübler-Ross

V následující subkapitole se budeme věnovat fázím umírání, které definovala Elisabeth Kübler-Rossová. U každé z pěti fází si představíme její název, čím je charakteristická a jakým způsobem se může u pacienta projevat, popř. co v něm daná fáze vzbuzuje.

Popírání a izolace

První fází je popírání a izolace. Popírání reality funguje jako ochranný mechanismus, který tlumí dopady nečekaných a šokujících zpráv. To umožňuje pacientovi získat kontrolu

a postupem času vyvinout jiné, méně radikální strategie obrany. Téměř všichni pacienti se uchylují k nějaké formě (alespoň částečného) popírání. Popírání často slouží jako dočasná obranná strategie, kterou brzy vystřídá částečné přijetí skutečnosti. Po přijetí zprávy o terminální povaze svého onemocnění může pacient reagovat prvně dočasným šokem či otřesem, který postupně odezní, když začne hledat sílu k zotavení. Když počáteční otřes začne ustupovat a jednotlivec najde odvahu k tomu se opětovně vzchopit, často přechází do postoje typu: „*Ne, to se určitě nemůže týkat mě.*“ Postupně však často dojde k tomu, že pacient spíše přistoupí ke specifické formě oddělování a vzájemné izolace viditelně neodmyslitelných věcí, než aby se uchýlil k samotnému popírání (Kübler-Ross, 2015).

Zlost

Když se prvotní popírání stane neudržitelným, vystřídají ho pocity zlosti, vzteku, závisti a rozmrzelosti, kdy logicky vznikne otázka „*Proč právě já?*“. Na rozdíl od fáze popírání je fáze zlosti pro rodinu i zdravotnický personál mnohem náročnější. Pacientova zloba se totiž obrátí na všechny strany a vybíjí se téměř na každém, kdo se zrovna nachází v dosahu. V takový okamžik nemocný člověk vnímá všechno jen jako zdroj zlosti a hněvu (Kübler-Ross, 2015).

Smlouvání

Smlouvání je třetí fází umírání, která je sice méně známá, ale pro pacienta má stejnou cenu a užitečnost, byť pouze dočasně. Pacientovým nejčastějším přáním bývá prodloužení života, a jako druhé si nejčastěji přeje prožít alespoň několik bezbolestných dní bez fyzických obtíží. Smlouvání představuje jakýsi pokus o odložení nevyhnutelného. Většina smluv bývá uzavřena nemocnými lidmi s Bohem a obvykle zůstávají tajné. Z hlediska psychologie mohou být tyto závazky spojeny se skrytým pocitem viny (Kübler-Ross, 2015).

Deprese

Předposlední čtvrtou fází umírání je deprese. Pacientův pocit ochromení či stoicismu spolu s jeho zlobou a hněvem brzy ustupuje pocitu velké ztráty. Často podceňujeme a opomíjíme přípravnou fázi smutku, kterou nevyčísitelně nemocný jedinec prochází, aby se připravil na konečné rozloučení se světem. Pacientovi, který je smířený se světem a je ochoten přijmout vlastní konec způsobuje největší bolest a duševní nepokoj rozpor mezi jeho přáním a přáním jeho blízkých (Kübler-Ross, 2015).

Akceptace

Akceptace je pátou a poslední fází umírání. Pokud pacient disponuje dostatečným časem a obdržel pomoc při překonávání předchozích fází, může dosáhnout stavu, kdy jeho "osud" už nevyvolává ani smutek či zlost. V průběhu uplynulé doby mohl svobodně vyjadřovat své pocity, např. závist vůči zdravým lidem, kteří mohou žít dál, nebo zlost na ty, kdo nemusí stát svému konci tváří v tvář tak brzy. Umírající pacient je často vyčerpaný a fyzicky oslabený, projevuje potřebu odpočívat nebo často na chvíli usnout. Když pacient dosáhne určitého vnitřního klidu a smíření, jeho zájmy se stávají omezenými. Dává přednost osamělosti, nebo alespoň nechce být obtěžován a vyrušován vnějšími záležitostmi světa (Kübler-Ross, 2015).

Tabulka 1 Fáze umírání podle Kübler-Ross

<i>Fáze</i>		<i>Projevy</i>
1.	Negace šok, popírání	„Ne, já ne, pro mne to neplatí. To není možné.“ „To je určitě omyl.“ „Zaměnili výsledky.“
2.	Agrese hněv, vzpoura	„Proč zrovna já?“ „Čí je to vina?“ „Vždyť mi nic nebylo.“
3.	Smlouvání vyjednávání	Hledání zázračných léků, léčitelů, diet, pověr. Ochota zaplatit cokoliv.
4.	Deprese smutek	Smutek z utrpěné ztráty a z hrozící ztráty. Strach o zajištění rodiny.
5.	Smíření souhlas	„Do tvých rukou...“ „Dokonáno jest.“ Vyrovnání, skončil boj, čas loučení.

Zdroj: Kutnohorská, 2007

1.2 Období umírání

Rozpoznáváme tři významná časově odlišná období v procesu smrti a umírání, k jejichž charakteristice je pozornost věnována od odlišných autorů – období *pre finem*, *in finem* a *post finem*. Naše definice již zmíněných období vychází převážně z knihy Moniky Zemanové (2009), která poskytuje hlubší vhled do dynamiky umírání a zahrnuje rozdílné

fáze, kterými si jedinec prochází během této klíčové životní události. V následující subkapitole si každé jednotlivé období vysvětlíme a charakterizujeme.

Pre finem

Existují tři časově rozdílná, avšak výrazná období v procesu umírání. První období *pre finem* začíná v okamžiku, kdy si pacient uvědomuje, že je jeho nemoc vážná a perspektivně nekompatibilní s chodem života. Během této doby je pravděpodobnost smrti v krátkém či dlouhém časovém horizontu vysoká. Pacient si prochází fázemi, které popisuje Kübler-Ross, zahrnující šok, popření, smlouvání až po akceptaci (Zemanová, 2009).

In finem

Dále přichází období *in finem*, které odpovídá lékařskému pohledu na smrt, tzn. terminální stav. Je to fáze samotného umírání, která může být charakterizována zrychleným dýcháním, suchými, popraskanými rty a ztrátou vědomí. Několik dní před samotnou smrtí může u pacientů nastat euforie, což znamená, že vyjadřují různá přání a mohou mít potřebu vstát nebo posadit. Tato fáze představuje poslední projev síly u pacienta. V tomto okamžiku mnoho lidí pociťuje potřebu sdělit důležité myšlenky svému umírajícímu, a proto je v této chvíli plně vhodné „držení za ruku“ (Zemanová, 2009).

Post finem

Období *post finem* se vyznačuje péčí o mrtvé tělo a zahrnuje také podporu a opatrování pozůstalých. Příbuzní mají možnost se naposledy rozloučit se zesnulým. Tato fáze zahrnuje také poskytnutí péče pro pozůstalé s cílem pomoci jim zvládnout své vlastní psychické trápení a strast. Je důležité si uvědomit, že pro rodinu může být tato doba často náročným a emocionálně obtížným úsekem životní cesty (Zemanová, 2009).

1.3 Umírání a smrt v minulosti a současnosti

Fascinace smrtí v lidské představivosti přetrvává od dávných dob a již od doby prastarých kultur sloužila jako inspirace pro mnohá umělecká a architektonická díla. V minulosti byl člověk častěji konfrontován s umíráním. Společným prvkem mnoha pohřebních obřadů u přírodních národů byla silná a odolná víra v život po smrti, a současně se projevovala ambivalence vůči mrtvým, kdy z jedné strany lze pozorovat snahu ulehčit zemřelým jejich přechod do světa duchů, zatímco z druhé strany se snažíme jim zabránit v návratu (Kupka, 2014).

V pradávných dobách byla smrt chápána jako významný přechod mezi krátkým a náročným pozemským životem a věčným životem v ráji. Celé generace byly obeznámeny se smrtí, a jednotlivci se během svého krátkého a nejistého života učili přijímat nevyhnutelnost smrti. Mnozí sledovali smrt ve svém okolí nebo poskytovali pomoc těm, kdo procházeli těžkými chvílemi. Smrt byla běžnou součástí života a byla viditelná. Pro mnohé byla relativní útěchou sdílená víra v život po smrti, kde již nebudou trápeni utrpením, bolestí a různými nemocemi (Haškovcová, 2007).

Dnešní způsob umírání se odlišuje od minulosti z hlediska místa, času a kontextu. Dnes se prodlužuje délka lidského života, smrt je méně patrná, život se stává hlavním objektem zájmu. Pohřební rituály se také urychlují – když někdo umře, je pohřben rychleji a s menším počtem účastníků. Smrt se jeví jako překážka v neustálém růstu a výkonnosti a společnost ji izolovala – s výjimkou úmrtí významných osob nebo státních činitelů ve městě veřejnost nemá informace o úmrtí obyčejných lidí, a tak skutečnost o úmrtí těchto lidí často zůstává neznámá (Kupka, 2014).

V minulosti, kdy lidé žili v kmenových společenstvích, loveckých skupinách nebo rodinách byl jejich vztah ke smrti obvykle jednodušší a měli snazší přístup k vlastní smrti. Větší roli ve svém životě hrála víra a byl více součástí celku, což se liší od dnešního více individualistického přístupu k životu (Šiklová, 2013).

Tabuizace smrti

Postman tvrdí, že moderní lékařská věda vytlačila smrt do pozadí a přehlíží její nevyhnutelnost. Pro současného jednotlivce je běžné předpokládat, že bude žít dlouho, příznivě a radostně. Lidé dnes preferují radost a nechtějí se zabývat utrpením, trápením, nemocemi, stárnutím a smrtí. Tabuizace smrti se po druhé světové válce stala běžným jevem. Smrt je chápána jako nevyhnutelný, ale nevhodný jev, který nezapadá do světa ovládaného vědeckým bádáním, technologií, médii a zábavou (Kupka, 2014).

Tabuizace smrti je v našem století běžným jevem, který souvisí se patrností života. Bylo by chybné tento jev přisuzovat pouze nedávné minulosti socialismu. Sice totalitní systém ovlivnil způsoby tabuizace smrti, avšak není její primární příčinou. V zemích, které jsou ekonomicky vyspělé dochází k systematické tabuizaci smrti a všeho, co vnímáme jako neúspěšný výsledek (Haškovcová, 2007).

Dnešní doba často považuje smrt za selhání technologických pokroků i konkrétních lékařů. Úmrtí se často utajuje a zdá se vhodné o něm mlčet. Je spíše preferováno opakované

ujišťování sebe i ostatních, že v blízké budoucnosti dokážeme překonat příčiny současných úmrtí. Měli bychom se však chovat jako lidé uvědomění své smrtelnosti, kteří si jsou vědomi, že smrt je jedinou nepochybností v našem světě nejistoty (Haškovcová, 2007).

Zemřelí již nejsou součástí našeho života, myšlenky na smrt se vytrácí, a smrt se stala abstraktní. Existovala doba, kdy bylo běžné diskutovat o tématu smrti. Lidé umírali doma a častěji než v současnosti. Avšak doba, kdy bylo běžné hovořit o smrti v rodinách, ustoupila novým trendům a s nimi přišel zákaz diskuse o smrti ve „společnosti slušných lidí“. Téma smrti bylo nahrazeno téměř výhradním zaměřením na mládí a radost. Přesto je smrt nevyhnutelným koncem života každého jedince, je vštěpena do každého narození a představuje všeobecnou lidskou zkušenost, existující od nejstarších dob lidstva a trvající i nadále v budoucím čase (Kelnarová, 2007).

Rituální model umírání

Tradičně byla smrt vnímána jako posouzení celého života. Lidé byli povzbuzováni, aby neustále přemýšleli o smyslu svého života a zvažovali morální dopad svého chování. Obeznamnost s umíráním byla v minulosti intenzivnější, protože lidé častěji umírali doma. Smrt sloužila jako významný společný motiv rodinného života. Smrt byla přítomná a osobní, stala se součástí celoživotních rituálů. Těmto rituálům předcházeli generacemi prověřené způsoby péče o umírajícího. V předešlých dobách se zkušenost s péčí o umírající předávala z generace na generaci a lidé měli přímý kontakt s procesem umírání. Lidé měli možnost umírat v přítomnosti svých blízkých a v souladu s tradičními rituály, což jim umožnilo si uspořádat osobní záležitosti, vyjádřit soucit nad způsobeným trápením, sdělit rady do života, vyjádřit přání pro své nejbližší a řešit otázky majetku (Kutnohorská, 2007).

Institucionální model umírání

V dnešní společnosti komunikačních technologií je proces umírání a smrti, bohužel, výrazně zaznamenáván a zahalován v prostředí různých institucí, jako jsou nemocnice, domovy pro seniory apod. V průběhu umírání a samotné smrti člověk často zažívá osamocení, kdy společnost přesunuje umírajícího do již zmíněných institucí. I když se jim stále dostává odborné péče, často zůstávají osamoceni. O péči o umírajícího se stará kolektiv odborně vyškolených profesionálů, a ačkoliv je poskytována potřebná péče, zdůrazňuje se především profesionalita a praktický přístup. Umírajícímu není často umožněno setkat se s koncem života spolu v náručí svých milovaných a milujících blízkých. Toto odtržení od okolních

osob je zaznamenáno od 30. let 20. století s odůvodněným přesvědčením, že umírajícím je tak zajištěn klid. (Kutnohorská, 2007).

V dnešní době se aktivně zkoumá a pravděpodobně ještě dlouho budou zkoumat možnosti a způsoby nového rituálu umírání. Tato zkoumání zahrnují varianty, jako je umožnění umírajícímu zůstat doma a zajištění kvalitní odborné péče, dále přijetí rodiny umírajícího do nemocnice. Proces umírání není nutně vnímán jako čekání na smrt, ale spíše jako čas, během kterého lze uplatňovat hodnoty spojené s mezilidskými vztahy, což je pro každého člověka v průběhu života důležité (Kutnohorská, 2007).

2 SMRT

V druhé kapitole naší teoretické části věnujeme pozornost smrti a její definici, zaměříme se na druhy smrti a k závěru si vysvětlíme pět postojů ke smrti podle standardizovaného dotazníku DAP-R (Death Attitude Profile – Revised, 1994), který použijeme v našem výzkumu.

Smrt představuje jedno z nejzákladnějších témat lidské existence. Každá kultura a období se s touto otázkou smrti vyrovnávají svým způsobem, snaží se nalézt její smysl, a to vždy s hlubokým a bolestným přemýšlením. Ačkoliv se nám může samotný pojem smrti zdát z perspektivy dospělého intelektu relativně prostý, smrt zahrnuje proces transformace, kdy živý tvor ztrácí život a stává se neživým tělem, přičemž veškeré projevy života nenávratně mizí (Říčan, 2004).

Smrt je nevyhnutelným prvkem budoucnosti, neustále se k nám přibližujícím od samotného narození. Povědomí o smrti nevychází z vlastní osobní zkušenosti, ale spíše z pozorování úmrtí jiných lidí, což umožňuje použití imaginace a představování si smrti „teoreticky“. Pro člověka zůstává smrt něčím cizím a snad současně nejbližším, je pro jedince neznámým prvkem, vnímaným jako hrozba, aniž by si to uvědomoval (Vymětal, 2003).

Smrt je stanovena diagnózou tzv. mozkové smrti, která nastane v momentě, kdy mozek projevuje poškození, které vylučuje možnost obnovení života. Z biologického a lékařského východiska je smrt vymezena jako „zastavení životních funkcí v organismu spojené s nezvratnými změnami, které obnovení životních funkcí znemožňují“ (Janáčková, 2008).

Jsme toho názoru, že získávání znalostí o smrti, procesu umírání a zármutku je významnou cestou k pochopení života a jeho plnohodnotného prožívání. Stejně jako je každý člověk přirozeně ponořen do zkoumání života, navrhujeme, aby se každý jedinec aktivně účastnil i cesty k pochopení smrti, procesu umírání a vyrovnávání se se ztrátou blízkého člověka (Corr, 2013).

Z objektivního hlediska je smrt trvalým zastavením tělesných i duševních funkcí a je univerzálním jevem pro všechny jednotlivce. Kromě objektivní definice smrti existují také subjektivní interpretace smrti na individuální úrovni. Toto osobní chápání smrti si vytváří jedinec sám a zahrnuje především kognitivní interpretace objektů a událostí souvisejících se smrtí, přičemž čerpá z vlastních zkušeností a prožitků (Cicirelli, 2001).

I když smrt představuje přirozenou součást života každého člověka, tak jí nevěnujeme patřičnou pozornost a často jednáme, jako bychom měli žít nesmrtelně a věčně. V rozvinutých společnostech, kde byla zlikvidována rizika přímého ohrožení smrtí, jako jsou války, nepokoje, násilí, hladomory, epidemie atd., je smrt často vnímána pouze jako ukončení života v pokročilém věku. Paradoxem je však každodenní konfrontace se smrtí, i když je často zprostředkována médii – medializovaná prostřednictvím televizních zpráv, novin, internetu nebo zakomponovaná do počítačových her (Špatenková, 2014).

Smrt je často spojována s vyšším věkem. Naopak, úmrtí v mladším věku je často vnímáno jako tragická událost pro pozůstalé. Smrt je pro všechny univerzálním strachem, bez ohledu na věk. Nikdo není skutečně připraven na příchod smrti a její nevyhnutelnost, ale přesvědčení, že život není nekonečný, vždy nějakým způsobem zůstává v našich myšlenkách. Proto je důležité si vážít života a cenit jej ve svých základních aspektech, bez ohledu na věk (Cuizon, 2021).

Někteří jedinci se k tématu smrti cítí odpuzováni, zatímco jiní naopak pociťují jeho přitažlivost. Nepochybným faktem je, že smrt je nevyhnutelným fenoménem, který ovlivňuje praktické aspekty lidského života a fungování ve všech lidských společnostech. Není možné ponechat smrtelnost bez odezvy, a proto jsou jednotlivci, skupiny i celé společnosti nuceni nějakým způsobem čelit této realitě (Nešporová, 2013).

2.1 Druhy smrti

Smrt lze interpretovat z různých perspektiv. Zemanová (2009) hovoří o:

1. Klinické smrti, která označuje zastavení oběhu krve a dýchání, a tuto situaci lze odvrátit pomocí důkladné a zdařilé resuscitace;
2. Biologické smrti, která vyjadřuje nevratný zánik buněčné aktivity odlišných orgánů;
3. Smrti mozku, která naznačuje to, že činnost mozkových buněk je definitivně zanikla, zatímco ostatní funkce důležité pro život by mohly být nadále udržovány.

(Zemanová, 2009)

Existuje rozlišení mezi třemi typy smrti: náhlou, rychlou a pomalou. Náhlá smrt nastává bez varování a přichází nečekaně, zatímco rychlá smrt může být částečně avizována nebo signalizována v omezeném rozsahu. Přestože pojmy „náhlá“ a „rychlá“ smrt jsou často zaměnitelné, náhlá smrt bývá častěji spojována s tragickým koncem, zatímco rychlá smrt

často reflektuje nemoc, která vede k brzkému úmrtí. Je důležité zdůraznit, že oba tyto typy smrti vždy překvapí příbuzné, kteří na to nejsou vůbec připraveni (Haškovcová, 2007).

V dnešní době by většina jednotlivců dala přednost náhlé či rychlé smrti, což kontrastuje s názory ze středověku. V té době byla považována za nejhorší smrt právě ta náhlá a nepředvídaná, od které měl člověka ochránit sám Bůh. V tehdejší společnosti bylo rozlišováno několik druhů smrti, včetně tělesné smrti, duchovní smrti představovaná peklem, asketické smrti představovaná umrtvením smyslovosti, časné smrti duše jako odloučení od světa a mystické smrti jako splynutí s Bohem (Haškovcová, 2007).

V odborné literatuře se také můžeme setkat s použitím termínů „avizovaná“ a „neavizovaná“ smrt. Pomalá smrt se postupně projevuje a v průběhu času se ohlašuje (avizuje), přičemž se vykazují různé obtíže. Pomalá smrt je vnímána ve stejném významu jako nesmírné utrpení. Podle věku, kdy smrt nastane můžeme rozlišovat předčasnou a přiměřenou smrt, přičemž v druhém případě hovoříme o pozeňnaném věku (Haškovcová, 2007).

Nešporová (2013) hovoří o „příznivé“ smrti, kterou zdravotnický personál západní Evropy hodnotil v druhé polovině 20. století jako smrt, kterou si jedinec uvědomoval, akceptoval ji a připravoval se na ni, smrt, která probíhala klidně a důstojně. Naopak za „nevhodnou“ považovali zdravotníci takovou, kterou pacient nebo jeho rodina odmítali, nebo pokud pacient nesplňoval očekávání aktivního života až do posledních fází umírání.

2.2 Postoje ke smrti

Postoje ke smrti jsou v následujícím textu popsány podle standardizovaného dotazníku Death Attitudes Profile – Revised, který použijeme v našem výzkumu.

Postoje reflektují naše aktuální postavení plné hodnot vůči různým sociálním předmětům ve svém okolí, tedy co preferujeme či naopak nestavíme do popředí. Z tohoto důvodu je postoj považován za relativně stálou charakteristiku. Pojem postoj se objevuje v mnoha vědních disciplínách a zároveň představuje přirozenou součást naší běžné komunikace, která probíhá každý den (Slaměník, Výrost, Sollárová, 2019).

Dle Nakonečného (2009) postoj reflektuje přístup k hodnotě a způsob posuzování; pokud zaujímám postoj k určitému objektu, který může být čímkoliv, vyjadřuji hodnocení tohoto objektu.

Obvykle se postoje popisují pomocí tří dimenzí:

1. Kognitivní dimenze – vztahuje se k názorům a myšlenkám, které jedinec má ohledně předmětu postoje;
2. Emocionální dimenze – týká se toho, jaké emoce nebo emocionální reakce jedinec prožívá vůči předmětu postoje;
3. Behaviorální (kognitivní) dimenze – zabývá se sklonem k určitému chování nebo jednání ve vztahu k danému předmětu postoje.

(Hayesová, 2013)

Dělení postojů uvedené výše si můžeme přiblížit pomocí příkladu: „*jedinec má strach ze smrti (emocionální), nad smrtí často přemýšlí (kognitivní) a vyhýbá se rozhovorům týkající se smrti (behaviorální komponenta)*“ (Vabroušková, 2021).

Postoj ke smrti označuje emocionální reakci jedince na vlastní smrt nebo na smrt druhých. Představuje trvalý a hodnotící vnitřní psychologický sklon, který jedinec chová v reakci na pojem smrti (Dezutter et al., 2009).

Postoj ke smrti se skládá ze tří složek:

1. Citový vztah – může být vyjádřen strachem, úzkostí, apatií nebo i rezignací. Tento typ reakce často pozorujeme u starších lidí nebo těch, kteří se potýkají s vážnými nemocemi;
2. Kognitivní složka – odráží postoje ke smrti založené na znalostech o umírání a osobních zkušenostech se smrtí. Tyto postoje bývají často minimální, neboť lidé nemají tendenci hovořit o smrti až do pozdějších stádií života. Avšak s postupujícím věkem se postoje obvykle mění;
3. Emotivní chování – jedinec se snaží vyhnout konfrontaci s umíráním a smrtí. Toto chování může být v rozporu s racionálním přístupem ke smrti a odmítnutím přijetí konce, který by mohl zpochybnit smysl života.

(Vágnerová, 2007)

Vzhledem k tomu, že smrt je univerzální, je velmi důležité prozkoumat rozdíly v prožívání a postojích k ní. Postoje ke smrti se běžně dělí na pozitivní a negativní kategorie, přičemž pozitivní konec představuje přijetí smrti, negativní konec pak vyhýbání se smrti a úzkost.

Tyto postoje významně ovlivňují přístup jednotlivců k životu a jejich reakce na smrtelnost. (Bass, 2021).

Strach ze smrti

Strach ze smrti můžeme prožívat na mnoha různých úrovních. Jedinec se může obávat okamžiku umírání, bolesti spojené s umíráním, ztráty vlastní autonomie, ztráty vlastních hodnot. Dále se může u jedince objevit pocit opuštění, lítost zaměřená k nedokončeným záležitostem, nebo truchlit nad koncem svého vlastního prožívání a dalšími podobnými aspekty (Kupka, 2014).

Smrt se obvykle jeví jako především ohrožení, vyvolává v nás strach, což je reflex zakotvený již v našem vybavení plném instinktů. Strach z ní zažíváme již od dětství, jakmile začneme chápat její význam. Nicméně společnost nám poskytuje východisko, jak odstranit vědomí smrti na samotný okraj našeho myšlení a citového vnímání, jako bychom zapomněli na smrt „jako na smrt“ (Říčan, 2004).

Jeden z psychologických fenoménů, na který byla zaměřena hlavní pozornost při studiu procesu umírání, se týkal úzkosti a obav ze smrti, známé také jako tanatofobie. Úzkost před smrtí je ovlivněna několika faktory, z nichž prvním je naše biologická podstata. Lidé se obávají smrti a přemýšlejí např. o možném bolestivém průběhu. Centrálním prvkem je strach z utrpení. Současné metody ovlivňování úzkosti pacientů ze smrtelného stavu zahrnují moderní technologické nástroje a postupy, jako jsou např. zařízení pro umělé dýchání nebo odsávání tekutin z těla (Křivohlavý, 2002).

Strach z úmrtí je všudypřítomný, a tak silný, že lidé věnují velice hojnou část své životní energie do odmítání tohoto nevyhnutelného konce. Obavy z úmrtí mohou být prožívány na různých úrovních, jako například strach z bolesti v okamžiku umírání, lítost nad rozpracovanými, nekompletními plány nebo racionální a emocionálně otažitý pohled na smrt. Je důležité si uvědomit, že tyto reakce jsou výsledkem vědomého rozjímání dospělých vůči fenoménu smrti a nespojují se přímo s primitivním strachem ze smrti, který existuje v nevědomí (Yalom, 2020).

Když někdo prohlašuje, že se smrti nebojí, bývá to často zdravý jedinec mladého věku, plný síly. Avšak pokud se stejná osoba setká se smrtí zblízka, tváří v tvář a konfrontuje ji, často mění svůj přístup a chování. Strach ze smrti je totiž hluboce zakotveným evolučním mechanismem. Podle vědců spiritualita v pozdních fázích života nabývá více rozměrů. Věřící tendence se prohlubují, ať už jde o víru v Boha, bohy, vesmír či spravedlivější sociální

uspořádání. Také může jít o víru v šťastný život po smrti nebo naději na bezbolestný a milosrdný konec. Osobní setkání s nadcházející smrtí, která nám zírá do očí, může vést lidi na spirituální cestu (Koukolík, 2014).

Vyhýbání se smrti

Vyhýbající se postoj ke smrti je jeden z nejčastějších způsobů, jak se vyrovnat se strachem ze smrti (Niemic, 2011). Při utváření procesu truchlení hraje vyhýbavý postoj významnou roli. Člověk odmítá přijmout nevyhnutelnost smrti a jeho vyhýbavé chování je reakcí na zármutek, je spojeno s horším vnímáním zdraví a zvýšeným psychickým strádáním (Gibbons, 2018).

Úzkost ze smrti zahrnuje emoční stav charakterizovaný pocity strachu, obav a znepokojení, které se objevují, když je jedinec konfrontován s nevyhnutelností smrti nebo čelí hrozbě spojené se smrtí (He, 2022).

Neutrální postoj ke smrti

Neutrální postoj ke smrti je přístup, který považuje smrt za nedílnou součást života. Smrt není ani strachem, ani vítaným jevem; jednoduše se bere na vědomí jako jedno ze nezměnitelných faktů života (Neimeyer, 2004). Postoj zahrnuje stav vyrovnanosti vůči pojmům umírání a smrti. Smrt je zde vnímána jako neodmyslitelný prvek vetkaný do struktury samotného života, což naznačuje perspektivu, která uznává nevyhnutelnost a přirozený koloběh smrtelnosti bez nadměrného strachu nebo připoutanosti (Jansen, 2019).

Vítající akceptující postoj ke smrti

Vítající akceptující postoj ke smrti je charakterizován vírou v radostnou existenci za hranicí smrti (Souza, 2017). Tento postoj vyvolává přesvědčení o šťastném životě po smrti. Pozitivní vyhlídky do budoucna, které s tím souvisejí, vedou k optimistickému pohledu na smrt (Neimeyer, 2004).

Vítající akceptující postoj je založen na transpersonálním náboženském nebo duchovním přesvědčení o příznivém posmrtném životě. Pro ty, kdo se k takovému přesvědčení hlásí, má posmrtný život význam přesahující symbolickou nesmrtelnost, neboť je vnímán jako duchovní nebo transcendentální realita. Škály měřící víru v existenci Boha a víru v posmrtný život vykazovaly negativní korelaci s úzkostí ze smrti, ale pozitivní korelaci s přijetím smrtelnosti (Wong, 2007).

Smrt jako únik

Únikový postoj ke smrti vzniká v důsledku životních podmínek, které jsou pro jednotlivce nesnesitelné a vedou k tomu, že smrt se jeví jako atraktivní možnost místo života (Neimeyer, 2004). Postoj ke smrti jako k úniku lze pochopit prostřednictvím představy, že snášení okolností plných bolesti a utrpení způsobuje, že smrt se zdá být lepší než pokračování v těchto podmínkách (Souza, 2017).

Tabulka 2 Postoje ke smrti

<i>Postoj</i>	
Strach ze smrti	Hovořit o negativních myšlenkách a pocitech týkajících se procesu umírání jako o způsobu, jak čelit úzkosti ze smrti
Vyhýbání se smrti	Odmítání mluvit o smrti jako způsob snížení úzkosti ze smrti
Neutrální	Smrt je racionálně přijímána jako etapa života
Vítající akceptující	Smrt je přijímána jako odměna za přesun na lepší místo
Smrt jako únik	Smrt je přijímána jako způsob útěku před utrpením

Zdroj: Asatsa, 2020

Co se týče vztahů mezi jednotlivými postoji ke smrti, nejjasnější spojení je obvykle pozorováno mezi strachem ze smrti a vyhýbajícím se postoji ke smrti, kdy se prokazuje jejich silná pozitivní korelace. Ta je také pozorována mezi postojem ke smrti jako úniku a vítajícím akceptujícím postojem ke smrti, který má pozitivní korelaci také se strachem ze smrti. Vztah mezi neutrálním postojem ke smrti a strachem ze smrti je obvykle považován za zanedbatelný (Bellali et al., 2018).

3 CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ

Ve třetí kapitole naší bakalářské práce věnujeme pozornost stručné charakteristice období adolescence a jeho vymezení. Období je klíčové pro naši studii, neboť tvoří cílovou skupinu našeho výzkumu.

Dospívání, trvající od 10 do 20 let představuje fázi života charakteristickou hledáním identity a přehodnocováním, během níž jedinec prochází proměnami jak v osobním růstu, tak ve vztazích s ostatními. Jedinec tyto proměny má zvládnout a dosáhnout stabilní sociální pozice. Adolescence je obdobím zvýšené psychické zátěže, vyplývající ze řady změn, jako je rostoucí potřeba nezávislosti, samostatnosti a významná role vrstevníků, což může narušit jedincovu emocionální stabilitu (Vágnerová, 2021).

Období adolescence lze rozčlenit do dvou fází:

Raná adolescence

Známa také jako pubescence, která se časově pohybuje přibližně mezi 11. a 15. rokem věku. Dochází v ní ke změnám ve způsobu myšlení, kdy dospívající začíná být schopen uvažovat hypoteticky. Hormonální změny ovlivňují emocionální prožívání, což může vést k výkyvům s objektivními i subjektivními dopady. Tyto proměny přinášejí mnoho nových situací, které zvýrazňují pocity nejistoty a zpochybňují představy o světě, který není zcela bezpečný a že v něm dospívající není vždy plně akceptován (Vágnerová, 2021).

Pozdní adolescence

Druhá fáze trvá přibližně od 15 do 20 let a vyznačuje se především komplexními psychosociálními změnami, které ovlivňují osobnost dospívajícího. Hlavním zaměřením pozdní adolescence je hledání vlastní identity, která by alespoň částečně odpovídala představám dospívajícího. Významnou změnou je aktivnější přístup k seberealizaci a uvědomění si možnosti ovládat svůj vlastní život. Pro tuto fázi je také výstižné označení „fáze hledání smyslu života“. Získání schopnosti abstraktního myšlení mění perspektivu jak na sebe sama, tak na svět kolem sebe a ovlivňuje i způsob, kterým je vnímán. S tím souvisí i vznik existenciálních otázek, známých také jako fenomén existenciálního probuzení, který u adolescentů vyvolává touhu hledat hlubší smysl života a opravdové hodnoty. Adolescenti si začínají být vědomi svých možností, ale také se setkávají s faktem konečnosti lidské existence a její zdánlivé bezvýznamnosti. Existenciální úzkost je často reakcí na tyto otázky, což lze interpretovat jako obavu ze samotné existence (Vágnerová, 2021).

V období dospívání jsou na určení a vytvoření vlastní identity kladeny největší požadavky. Dospívání je období, ve kterém identita není stálá a ve kterém se úrazy a sebevraždy řadí mezi jednu z nejčastějších příčin úmrtí. Experimentování s aktivitami ohrožující život, myšlenky o sebevraždě či pokus o ni může v tomto období paradoxně sloužit k uvědomění si ceny života a života samotného (Pöthe, 2020).

Špatenková (2014) uvádí, že v průběhu posledních desetiletí jsme svědky nárůstu sebevražděných činů mezi mladými lidmi. Mezi adolescentní populaci patří sebevražda mezi tři nejčastější příčiny úmrtí.

Hledání vlastní identity je tradičně vnímáno jako úkol vývoje v období adolescence. Silná touha po uvědomění si vlastní hodnoty a kontroly může vést k nadměrnému hodnocení vlastní vůle a příliš velkému sebeovládání a samoregulaci. To zase může způsobit snížení hodnoty vlastního já a odmítnutí záměru objevovat vlastní identitu. Prožívání dospívajících je intenzivní a vnější prostředí pro ně často představuje výzvu k pochopení. I když usilují o vlastní nezávislost, při rozhodování o sobě se mnohdy necítí dostatečně kompetentní (Macek, 2003).

Emoční reakce adolescentů se v porovnání s jejich předchozími projevy výrazněji projevují a mohou být méně přiměřené k daným podnětům. Ačkoliv jejich citové prožitky mohou být intenzivní, často jsou krátkodobé a proměnlivé. Změna v emočním prožívání způsobuje, že dospívající věnují svým pocitům větší pozornost a mají tendenci je analyzovat. Pocit nejistoty a zvýšené zaměření na sebe samé vedou k nárůstu negativních emocí a afektivní nestability. Tato nejistota může přejít v úzkost, dospívající často prožívají smutek, ale také mohou cítit zlost, nechuť nebo projevovat komplexní negativismus vůči sobě i okolnímu světu (Vágnerová, 2021).

V tomto věkovém období jsou celkové vnímání a porozumění silně ovlivněny hormonálními změnami. Adolescenti jsou schopni si uvědomit dopad smrti někoho blízkého na budoucnost. Dospívající se snaží prokázat svou nezávislost, což může ztížit jejich schopnost požádat o pomoc při řešení emocionálních obtíží v důsledku ztráty někoho blízkého. Sdílení prožitků spojených se smrtí často probíhá mezi vrstevníky a méně často v rodině. Důsledky přijetí vlastní smrtelnosti mohou vyústit v rizikové chování, jako je užívání drog nebo riskantní jízda autem (Carter, 2016).

S nástupem puberty a adolescence se projevuje plnou silou úzkost z vlastní smrti. V této fázi jsou mladí lidé silně fascinováni tématem smrti a v rámci své představivosti se často věnují

myšlenkám na sebevraždu nebo dokonce vlastní pohřeb. V současné době mnozí adolescenti zvládají svou úzkost tím, že se věnují hrám na počítači s násilnými prvky, což pro ně představuje společensky přijatelný způsob, jak se s těmito pocity vypořádat (Kupka, 2014).

Dospívající čelí velkým obtížím při vyrovnání se s úmrtím blízké osoby i přes jejich schopnost racionálně chápat smrt podobně jako dospělí. Adolescenti jsou obzvláště citliví k tématu smrti, a to jak v porovnání s předchozím obdobím, tak i ve srovnání s pozdějším obdobím, kdy se s ním nově vyrovnají (Kubíčková, 2001).

Během období dospívání do dospělosti dochází k postupnému a diferencovanému formování pojmu smrti. Strach ze smrti se rozvíjí současně s procesem vnímání sebe sama jako autonomní individuality, což u dospívajícího nastává s rostoucí schopností se „vnitřně“ osamostatnit. Na rozdíl od dětí se jedinec v období adolescence subjektivně cítí „sám“ v případě úvah o smrti, pokud není spojen s nějakou formou víry, v níž by byla existence Boha či jiné nadpřirozené entity vnímána jako bezpečná jistota v každé situaci (Kupka, 2014)

S rozvojem abstraktního myšlení v dospívání si jedinec vytváří koncept smrti, který je poté plně formován v dospělosti a zahrnuje tři klíčové charakteristiky:

1. Ireverzibilitu – smrt je definitivním koncem;
2. Univerzálnost – smrt čeká všechny a je nevyhnutelná;
3. Nefunkčnost – zástava životních funkcí, jako je srdeční činnost či dýchání.

(Kupka, 2014)

V oblasti emocionálního prožívání a fantazie se u dospívajících vyskytují různé představy o smrti, které reflektují jak zbytky dětského pojetí, tak individuální názory plynoucí ze světonázorových přesvědčení (Kupka, 2014).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 PROJEKT VÝZKUMU

V první kapitole praktické části se zaměříme na výzkumný problém a vymežíme si výzkumné cíle a otázky. Dále se budeme zabývat konceptualizací našeho výzkumu, výběrem výzkumného souboru a nástroje, a nakonec si v poslední subkapitole přiblížíme způsob zpracování dat.

4.1 Výzkumný problém

V naší bakalářské práci se věnujeme umírání a smrti z pohledu středoškolských studentů. Dle Pötheho kromě stáří neexistuje jiné období života jako dospívání, ve kterém je téma smrti člověka tolik blízké (Pöthe, 2020). Období dospívání je v literatuře nejčastěji děleno na dvě období, prvním je období pubescence pohybující se ve věku přibližně od 11 do 15 let. Jako druhé je období adolescence, které vymezuje věk zhruba od 15 do 22 let (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Mnohé zkušenosti s úmrtím a dalšími ztrátami mohou pro adolescenci přinášet zvláštní význam v rámci rozvojových úkolů. Například raní adolescenti, kteří se snaží dosáhnout emocionální emancipace od svých rodičů, mohou čelit komplikacím v těchto snahách, pokud náhle zemře jeden z rodičů (nebo prarodič, ke kterému mají zvláštní citovou vazbu nebo který jim slouží jako náhradní rodič). V takovém případě se může adolescent cítit opuštěný v důsledku těchto úmrtí a může mít potíže najít pocit bezpečí v takových situacích (Corr, 2013).

V rámci našeho výzkumu chceme zjistit, jaký postoj k tématu smrti zastávají studenti střední školy.

4.2 Výzkumné cíle

Hlavním cílem výzkumu je zjistit, jaký je postoj studentů střední školy ke smrti. Dále vymežeme dílčí cíle:

1.1 Zjistit postoj studentů ke strachu ze smrti

1.2 Zjistit postoj studentů k vyhýbání se smrti

1.3 Identifikovat postoj studentů k neutrálnímu přijetí smrti

1.4 Zjistit postoj studentů k vítajícimu akceptujícimu přijetí smrti

1.5 Identifikovat postoj studentů k přijetí smrti jako úniku

4.3 Výzkumné otázky

Z výše uvedených výzkumných cílů vychází naše výzkumné otázky:

1. **Jaký je postoj studentů střední školy ke smrti?**
  - 1.1. **Jaký je postoj studentů ke strachu ze smrti?**
  - 1.2. **Jaký je postoj studentů k vyhýbání se smrti?**
  - 1.3. **Jaký je postoj studentů k neutrálnímu přijetí smrti?**
  - 1.4. **Jaký je postoj studentů k vítajícimu akceptujícimu přijetí smrti?**
  - 1.5. **Jaký je postoj studentů k přijetí smrti jako úniku?**

4.4 Pojetí výzkumu

Za účelem zjištění, jaký je postoj studentů střední školy ke smrti, volíme kvantitativní výzkumné pojetí. Chceme totiž pomocí dotazníkového šetření zmapovat, jak studenti smrt vnímají a chceme vědět, jak velký mají strach ze smrti, jak moc se smrti vyhýbají a jak studenti střední školy smrt přijímají.

4.5 Výzkumný soubor

Základním souborem výzkumu jsou studenti střední školy – studenti prvního, druhého, třetího a čtvrtého stupně. Respondenti byli vybíráni podle záměrného výběru, kdy o výběru prvku rozhoduje sám výzkumník či úsudek zkoumané osoby (Chráska, 2016).

Oslovili jsme jednu střední školu v Olomouci, kdy se spoluprací souhlasilo šest tříd ze všech čtyř ročníků této školy. Přístup k výzkumnému souboru organizován přes jednoho pedagoga střední školy, na kterého jsme měli kontakt. Před vyplněním dotazníku byli studenti informováni o jeho účelu a také jeho naprosté anonymitě.

Výběrový soubor tvoří studenti navštěvující 1. - 4. ročník střední školy Olomouckého kraje, konkrétněji ve městě Olomouc. Výzkum proběhl na vzorku 127 žáků. Detailnější popis zkoumaného souboru můžeme vidět v následující tabulce, kdy 1. ročník se celkově skládá z počtu 19 respondentů, 2. ročník je tvořen 41 respondenty, 3. ročník je tvořen 45 respondenty a 4. ročník je tvořen 22 respondenty.

Tabulka 3 Rozdělení respondentů podle ročníků střední školy

Město	Ročník střední školy	Celkem tříd	Celkem studentů
Olomouc	1. ročník	1	19
	2. ročník	2	41
	3. ročník	2	45
	4. ročník	1	22

(vlastní výzkum, 2023/2024)

4.6 Výzkumný nástroj

Zvoleným výzkumným nástrojem v rámci naší práce je standardizovaný dotazník, jehož vzor je uveden v příloze Dotazník. Za účelem zjištění postojů studentů střední školy ke smrti jsme použili revidovanou verzi dotazníku zjišťující postoje ke smrti (Death Attitude Profile – Revised – DAP-R, 1994), jehož autory jsou Wong, Reker a Gesser. Dotazník má celkem 32 položek a je tvořen pěti následujícími dimenzemi (Wong, et al., 1994):

1. Strach ze smrti (7 položek)
2. Vyhýbání se smrti (5 položek)
3. Neutrální postoj ke smrti (5 položek)
4. Vítající akceptující postoj ke smrti (10 položek)
5. Smrt jako únik (5 položek)

Náš dotazník se skládá ze 4 položek sloužících k identifikaci, na které následně navazuje dotazník DAP – R obsahující 32 položek. V dotazníku je použita škála Likertova typu, u které se po respondentovi vyžaduje, aby vyjádřil stupeň svého souhlasu či nesouhlasu na sedmibodové škále u prezentovaných určitých tvrzení (Chráska, 2016). Respondenti zaznamenávají své odpovědi na sedmibodové Likertově škále v rozmezí od zcela souhlasím (1) po zcela nesouhlasím (7). Dotazník se skládá ze dvou částí, první část obsahuje 2 základní oblasti, mezi které patří:

1. Identifikační položky (2 položky)
2. Přemýšlení o postoji ke smrti (2 položky)

Druhá část se skládá z 5 dimenzí týkajících se postoje ke smrti:

1. Strach ze smrti (7 položek)
2. Vyhýbání se smrti (5 položek)
3. Neutrální postoj ke smrti (5 položek)
4. Vítající akceptující postoj ke smrti (10 položek)
5. Smrt jako únik (5 položek)

Tabulka 4 Rozdělení jednotlivých položek dotazníku

Identifikační položky	1. V jakém ročníku jste?
	2. Pohlaví
Přemýšlení o postoji ke smrti	3. Přemýšleli jste nad svým postojem ke smrti?
	4. Pokud ano, jak často?

(vlastní výzkum, 2023/2024)

Tabulka 5 Rozdělení jednotlivých položek dotazníku

Strach ze smrti	1. Smrt je bez pochyby hrozivá zkušenost
	2. Vyhlídka na mou vlastní smrt vzbuzuje úzkost
	7. Jsem rozrušený/á z konečnosti smrti
	18. Mám intenzivní strach ze smrti
	20. Téma života po smrti mě hodně znepokojuje
	21. Fakt, že smrt bude znamenat konec všeho tak, jak znám, mě děsí
	32. Trápí mě nejistota plynoucí z toho, že nevím, co přijde po smrti
Vyhýbání se smrti	3. Vyhýbám se myšlenkám na smrt za každou cenu
	10. Kdykoliv mi na mysl přijde myšlenka na smrt, snažím se ji odehnat
	12. Snažím se nemyslet na smrt

	19. Zcela se vyhýbám myšlenkám na smrt
	26. Snažím se nemít nic společného s tématem smrti
Neutrální postoj ke smrti	6. Smrt by měla být nahlížena jako přirozená, nepopíratelná a nevyhnutelná zkušenost
	14. Smrt je přirozená součást života
	17. Smrti bych se nebál/a, ani ji nevítal/a
	24. Smrt je jednoduše součástí procesu života
	30. Smrt není ani dobrá, ani špatná
Vítající akceptující postoj ke smrti	4. Věřím, že po smrti budu v nebi
	8. Smrt je vstupem na místo konečného uspokojení
	13. Věřím tomu, že nebe bude mnohem lepší místo než tento svět
	15. Smrt je sjednocení se s Bohem a věčné blaho
	16. Smrt přináší příslib nového a blaženého života
	22. Těším se na znovushledání se svými milovanými, až zemřu
	25. Vidím smrt jako přechod na věčné a požehnané místo
	27. Smrt nabízí úžasné osvobození duše
28. Víra v posmrtný život mi při střetávání se smrtí dává pocit klidu	
	31. Těším se na život po smrti
Smrt jako únik	5. Smrt ukončí všechna moje trápení
	9. Smrt nabízí možnost úniku z tohoto hrozného světa
	11. Smrt je vysvobozením z bolesti a utrpení
	23. Pohlížím na smrt jako na úlevu od pozemského utrpení
	29. Vidím smrt jako úlevu z tíhy tohoto života

(vlastní výzkum, 2023/2024)

4.7 Způsob zpracování dat

Ve fázi přepisu dat je potřeba zkontrolovat shromážděné vyplněné dotazníky od respondentů a jejich získaný materiál je potřeba zkontrolovat jejich korektnosti. Dotazníky, ve kterých respondent nedodržel instrukce a ve kterých jsou položky nesprávně nebo neúplně vyplněny, budou vyloučeny z dalšího zpracování (Chráska, 2016).

Celkově jsme rozdali 180 dotazníků, z toho se nám jich vrátilo 159, tudíž návratnost tvoří 88 %. Po kontrole všech dotazníků z důvodu jejich nesprávnosti či nevyplnění položek bylo vyřazeno 32 dotazníků, tudíž celkový počet dotazníků, který bude použit pro náš výzkum je 127 a celková návratnost je 71 %.

Dotazníková data jsme importovali do tabulky v programu MS Excel. Následně jsme tyto položky začlenili do předem stanovených dimenzí a přistoupili k analýze odpovědí na naše výzkumné otázky. Ze získaných dat jsme získali absolutní četnost, ze které jsme vypočítali relativní četnost. Pro škálové položky bylo respondentům nabídnuto sedm možných odpovědí (1 až 7), přičemž hodnota 1 znamenala souhlas a hodnota 7 nesouhlas. Interpretaci odpovědí na všechny výzkumné otázky provedeme v rámci grafů obsahujících relevantní údaje.

Hodnocení pro všechny položky se pohybuje v rozmezí od 1 do 7, přičemž 1 značí silný souhlas a 7 silný nesouhlas. Pro každou dimenzi lze vypočítat průměrné skóre škály dělením celkového skóre škály počtem položek, které danou škálu tvoří (Wong et al., 1994).

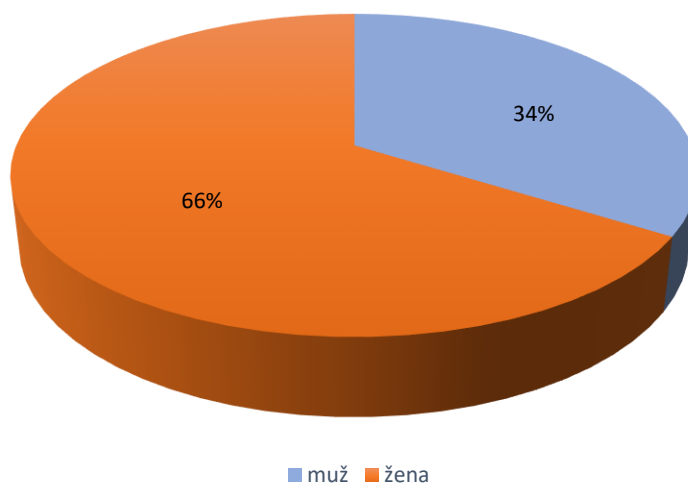
5 ANALÝZA DAT

V kapitole analýzy a interpretace dat se zaměříme na výsledky našeho výzkumu. Budeme se snažit prostřednictvím grafů analyzovat tyto výsledky jednoduše, přímo a s přehledem. Během analýzy dat našeho šetření jsme získali odpovědi na naši hlavní a dílčí výzkumné otázky.

Po sesbírání našich vyplněných dotazníků jsme vyřadili ty, které nespĺňovaly kritéria pro jejich vyplnění. Dále jsme si vytvořili dokument v Excelu, do kterého jsme zaznamenali veškerá zjištěná data z dotazníků – vytvořili jsme tabulky pro každou položku a zapsali počet zaznačených škálových položek, u kterých měli respondenti na výběr odpovědi 1–7, přičemž 1 znamenalo zcela souhlasím a 7 nesouhlasím. Odpovědi na naše výzkumné otázky budeme interpretovat u grafů s údaji.

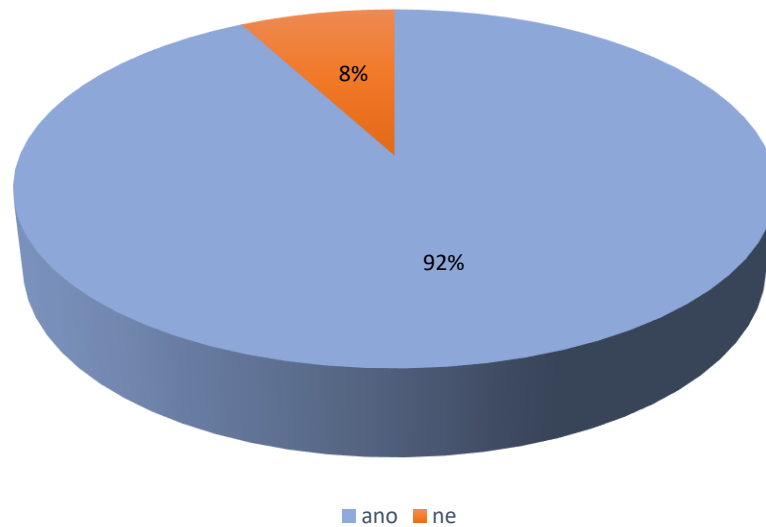
Na začátku našeho dotazníku se nachází čtyři identifikační položky. První položka se ptala na ročník střední školy, ve kterém se student nachází. Druhá položka nám pomohla zjistit pohlaví našich respondentů. Třetí položka zjišťovala, zda studenti střední školy přemýšleli nad svým postojem ke smrti a pokud ano, tak na ni navazovala čtvrtá položka s otázkou, jak často nad ním přemýšlejí. První položka je již vyjádřena v tabulce výše v subkapitole popisující náš výzkumný soubor, zbylé tři identifikační položky si teprve vyjádříme.

Graf 1 Pohlaví respondentů

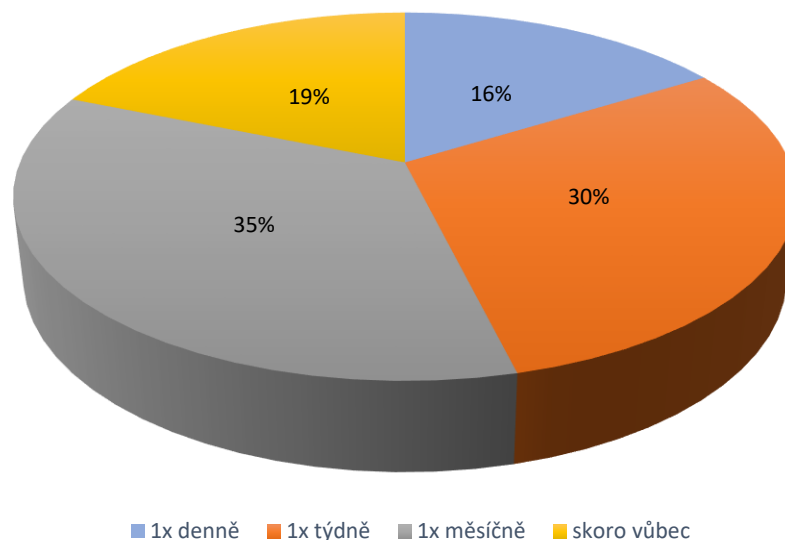
Graf číslo 1 nám ukazuje, kolik procent žen a mužů vyplnilo náš dotazník. Náš výzkumný nástroj vyplnilo 84 žen, což představuje 66 %. Naopak počet mužských respondentů činil 43, což znamená, že jejich zastoupení v dotazníku dosáhlo 34 %.

Graf 2 Přemýšlení o postoji ke smrti

V grafu číslo 2 můžeme vidět, že 92 % studentů uvedlo „ano“ na otázku, zda o svém postoji ke smrti přemýšleli, což představuje počet 117 respondentů, zatímco zbylých 8 % studentů uvedlo, že nad svým postojem ke smrti nepřemýšleli, a to představuje pouze 10 respondentů.

Graf 3 Přemýšlení o postoji ke smrti

Poslední identifikační položka je vyjádřena v grafu číslo 3, kdy jsme se respondentů ptali na to, jak často nad svým postojem ke smrti přemýšlí. Z celkového počtu 117 respondentů, kteří u předchozí položky uvedli, že nad svým postojem přemýšleli, tak 19 z nich nad svým postojem ke smrti přemýšlí alespoň jednou za den, což představuje 16 % studentů. Dalších 35 respondentů vyjádřilo, že nad postojem přemýšlí alespoň jednou za týden, to představuje 30 % z výzkumného souboru. Jednou za měsíc přemýšlí nad postojem ke smrti 41 studentů

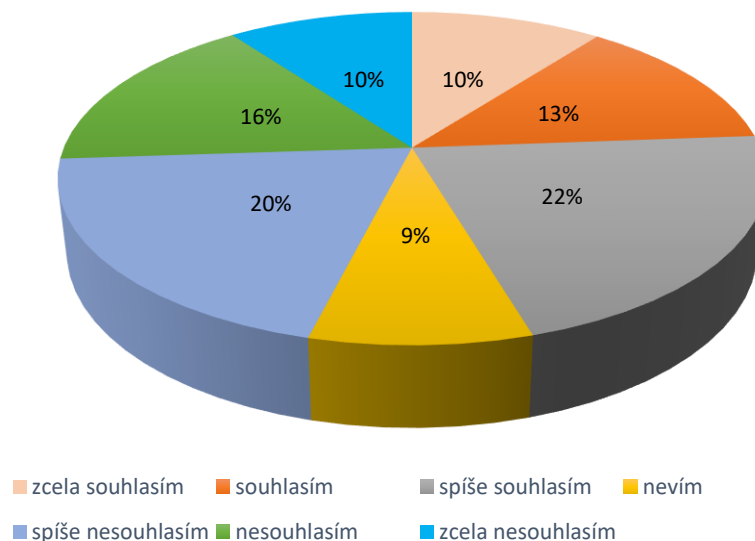
neboli 35 %. Nakonec 22 našich respondentů (19 %) zaznačilo, že téměř vůbec nad svým postojem ke smrti nepřemýšlí.

Po našich identifikačních položkách přišel na řadu již samotný dotazník Death Attitudes Profile – Revised (DAP – R), který obsahuje 32 položek a je tvořen pěti dimenzemi, tj. strach ze smrti, vyhýbání se smrti, neutrální postoj ke smrti, vítající akceptující postoj ke smrti a postoj ke smrti jako k úniku. Strachu ze smrti je ve standardizovaném dotazníku věnováno 7 položek, vyhýbajícímu se postoji ke smrti se věnuje 5 položek, na neutrální postoj ke smrti je zaměřeno 5 položek, k vítajícímu akceptujícímu postoji je věnováno 10 položek a zbylých 5 položek patří k poslednímu únikovému postoji. Následně se zaměříme na všech pět postojů (dimenzí) a jejich položky z dotazníku, na které nám studenti odpověděli.

5.1 Strach ze smrti

Jedním z našich dílčích cílů bylo zjistit, do jaké míry u studentů střední školy existuje strach ze smrti. V grafu číslo 4 můžeme vidět, že s položkami týkajícími se strachu ze smrti 22 % respondentů spíše souhlasí, kdy tato hodnota ze všech 7 položek u tohoto postoje ke smrti byla nejčastěji označena. Naopak nejméně označená odpověď byla „nevím“, kterou zvolilo 9 % respondentů. Studenti tedy spíše souhlasí s určitou mírou existence strachu z vlastní smrti.

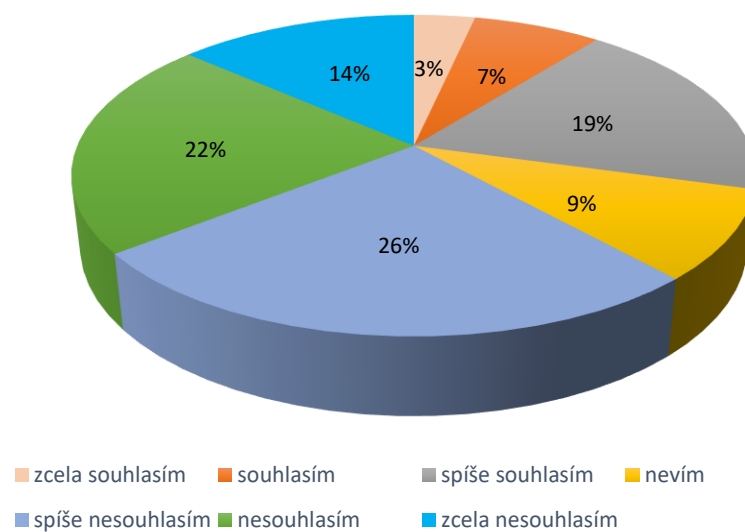
Graf 4 Strach ze smrti

5.2 Vyhýbání se smrti

Druhým dílčím cílem bylo zjistit, jaká je míra existence vyhýbajícího se postoje ke smrti. Většina respondentů, konkrétně 26 %, projevila spíše nesouhlas s tvrzeními, které se týkají vyhýbavého postoje ke smrti, což bylo nejčastějším označením odpovědi. Na druhé straně, pouze 3 % respondentů vyjádřilo úplný souhlas s těmito položkami, což byla nejméně častá odpověď. Z grafu číslo 5 tedy lze usoudit, že studenti převažujícím způsobem nejsou nakloněni k tomu, že by se vyhýbali vlastní smrti a spíše s tím nesouhlasí.

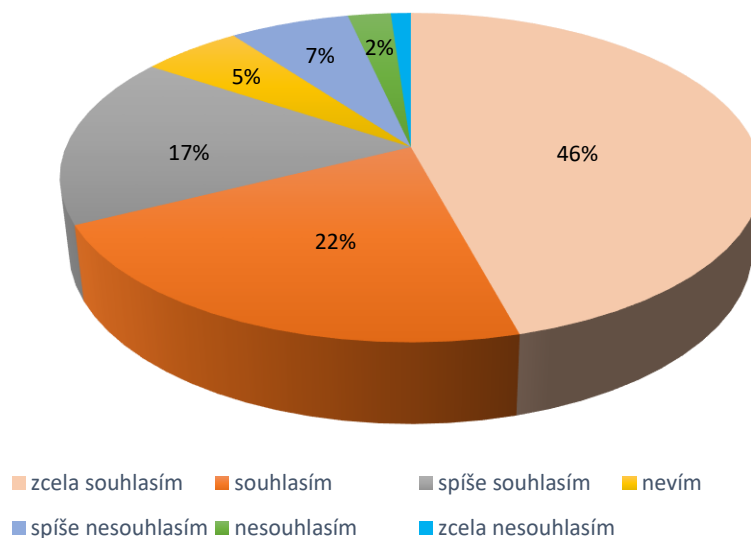
Graf 5 Vyhýbání se smrti

5.3 Neutrální postoj ke smrti

Třetí dílčím cílem bylo zjistit, do jaké míry studenti mají ke smrti neutrální postoj. Analýza odpovědí respondentů odhalila, že výrazná část, konkrétně 46 % vyjádřila úplný souhlas s položkami týkající se neutrálního postoje ke smrti – odpověď „zcela souhlasím“ byla nejčastěji volenou. Naopak odpověď, která byla nejméně označena a byla minimálně volenou byla „zcela nesouhlasím“, která zastupuje pouze 1 %. Z grafu číslo 6 můžeme vyvodit, že studenti převažujícím způsobem sdílejí názor, že smrt je přirozenou součástí života, nelze se jí vyhnout a mají k ní neutrální postoj.

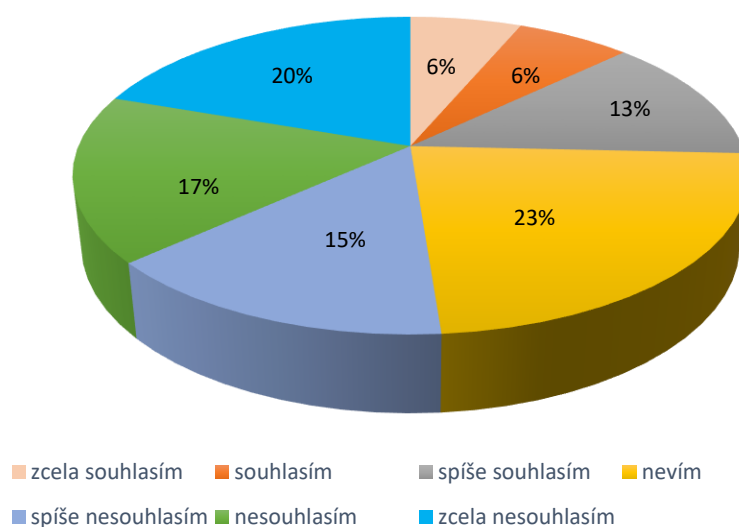
Graf 6 Neutrální postoj ke smrti

5.4 Vítající akceptující postoj ke smrti

Dalším dílčím cílem bylo zjistit, do jaké míry se u studentů objevuje vítající akceptující postoj ke smrti. Z výsledků analýzy respondentů plyne, že 23 % z nich u položek týkajících se akceptujícího postoje ke smrti zvolilo odpověď „nevím“, která byla nejčastěji zvolena u všech 10 položek u tohoto postoje. Na druhou stranu odpovědi „souhlasím“ a „zcela souhlasím“ byly nejméně volenými možnostmi, kdy každá z nich dosáhla 6 %. Z grafu číslo 7 lze vyvodit, že si studenti nejsou jistí, zda ke smrti nahlíží optimisticky, zda jí vítají, nebo zda jsou přesvědčeni o šťastném životě, který po smrti nastává.

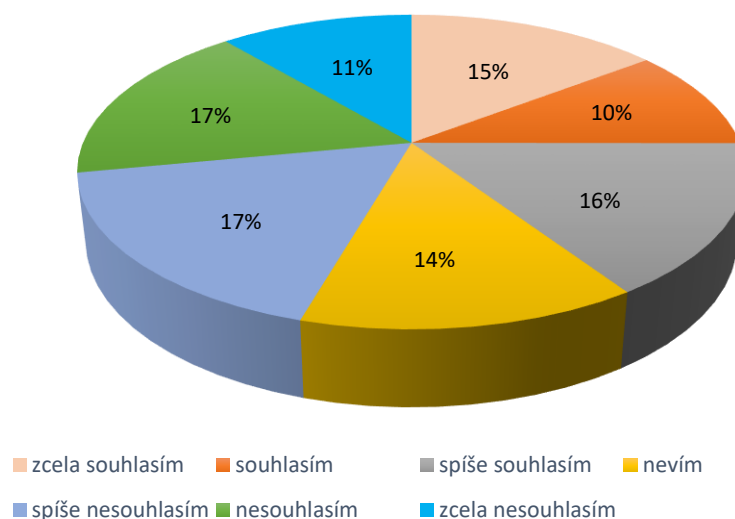
Graf 7 Vítající akceptující postoj ke smrti

5.5 Smrt jako únik

Posledním dílčím cílem bylo zjistit, do jaké míry mají studenti postoj ke smrti jako k úniku. V grafu číslo 8 můžeme vidět, že 17 % respondentů v rámci položek týkajících se postoje ke smrti jako k úniku zaznačilo odpověď „nesouhlasím“ a „spíše nesouhlasím“. Tyto odpovědi byly nejčastěji vybrány ze všech 5 položek, zatímco odpověď „souhlasím“ byla nejméně častá, s pouhými 10 % studentů, kteří ji zvolili. Z výsledků analýzy lze odvodit, že studenti nesouhlasí s postojem ke smrti sloužící jako únik z tohoto světa a od jejich starostí, trápení a problémů.

Graf 8 Smrt jako únik

Jaký je postoj studentů ke smrti?

Naším hlavním výzkumným cílem je zjistit postoj ke smrti u studentů střední školy. Z výsledků, které jsme díky analýze získali lze říci, že mezi studenty převládá neutrální postoj ke smrti, což se projevuje nejčastějším zaznamenáním souhlasu s tímto postojem ke smrti ve srovnání se zbývajících čtyřmi. Naopak nejméně objevující se postoj je vyhýbající a těsně za ním postoj, který považuje smrt za únik. U těchto dvou postojů byl většinově zaznamenán nesouhlas ve srovnání s ostatními postoji ke smrti. U postoje, ohledně kterého si studenti nebyli jisti, je vítající akceptující, u kterého byla nejčastěji zaznamenána odpověď „nevím“ ze všech pěti postojů. Tato zjištění poskytují podnět pro další teoretické i empirické zkoumání pro porozumění mentálních a emocionálních reakcí adolescentů na koncept smrti.

6 INTERPRETACE DAT A DISKUZE

Pro realizaci naší výzkumné práce jsme se rozhodli využít kvantitativní přístup. Naším cílem bylo získat co nejvíce dat od co největšího počtu respondentů, což nám umožnilo zvolený přístup. Jako nástroj sběru dat jsme vybrali standardizovaný dotazník DAP – R, jehož přehledné rozdělení dimenzí postojů ke smrti nám vyhovovalo. Během sběru dat jsme si všimli, že některé položky v dotazníku byly podobné a odkazují na stejné koncepty, což zaznamenali i naši respondenti a upozornili nás na to svojí vepsanou poznámkou do vyplněného dotazníku.

Následně se zaměříme na samotné výsledky našeho výzkumu. Mnozí uvádí, že lidé v období adolescence tíhnou k potlačení myšlenek na smrt a jednají, jako by nebyla součástí reality (Kübler-Ross, 2015). Naše hlavní výzkumná otázka se ptala na postoj studentů střední školy ke smrti. Z výsledků, které jsme díky analýze získali lze říci, že mezi studenty převládá neutrální postoj ke smrti. Naší první dílčí otázka se ptala na postoj studentů ke strachu ze smrti. Z výsledků naší analýzy vyplývá, že se u studentů strach ze smrti spíše neobjevuje, což vyvrací například tvrzení Kupky (2014), který uvádí, že během adolescence se úzkost z vlastní smrti projevuje v plné míře, ale dle Reyese (2021) mladí lidé obvykle projevují nižší úroveň úzkosti ohledně smrti, protože vnímají, že od ní jsou ještě relativně daleko.

Následující dvě dílčí otázky se ptaly na postoj studentů k vyhýbání se smrti a na postoj k přijetí smrt jako úniku. Zaznamenali jsme, že vyhýbavý a únikový postoj ke smrti se u studentů neobjevuje, u těchto dvou postojů byl většinově označen nesouhlas ve srovnání s ostatními postoji ke smrti. Vyhýbající se postoj ke smrti je zaměřen na otázky týkající se myšlenek na vlastní smrt a z naší analýzy výzkumu plyne, že se respondenti těmto myšlenkám spíše nevyhýbají. Naše čtvrtá dílčí otázka se ptala na postoj studentů k neutrálnímu přijetí smrti a jak jsme již zmínili výše, tento postoj u studentů střední školy převládá. S tím může souviset klíčová charakteristika konceptu smrti dospívajícího, kterou je dle Kupky (2014) univerzálnost, která znamená, že smrt se týká každého z nás a je něčím, čemu se nelze vyhnout. Naše poslední dílčí otázka se ptala na postoj studentů k vítajícimu akceptujícimu přijetí smrti. Studenti projevili nejistotu ohledně tohoto postoje, u kterého nejvíce označovali odpověď „nevím“. Vítající akceptující postoj je definován vírou v radostnou existenci za hranicemi smrti a vyvolává přesvědčení o možnosti šťastného života po ní, což může vést k situaci, kdy naši respondenti nejsou sami schopni určit, jak se k tématu existence po smrti staví či zda v ní věří. V období adolescence se dospívající často začínají zabývat hlubokými otázkami existence, mezi něž patří i úvahy o smrti

a umírání. Jsou zároveň více náchylní k emocionální výkyvům a jejich odolnost vůči stresu je nižší, což může vést ke zvýšené úzkostnosti až k myšlenkám na sebevraždu. Jejich zranitelnost, zejména v souvislosti se smrtí pravděpodobně vyplývá z pocitu osobní jedinečnosti spojeného s kognitivním egocentrismem (Řičan, 2014). Dále Vágnerová (2021) uvádí, že otevření existenciálních otázek ohledně smrti může povzbudit hledání uspokojivé podoby vlastní identity, což dospívajícím umožní další rozvoj jejich osobnosti.

Dle výzkumu Russaca et al. (2007) vrchol úzkosti ze smrti nastává u jedinců kolem dvaceti let a dle Kubíčkové (2001) obzvláště dospívající projevují citlivost k tématu smrti. Z tohoto důvodu je rozsáhlejší zkoumání období adolescence obzvláště důležité, neboť se domníváme, že se jedná o fázi života, která je charakterizována významnými proměnami a transformacemi.

Rádi bychom také zmínili limity našeho výzkumu. Respondenti nerozuměli některým formulacím položek v dotazníku a vyjádřili svůj nedostatek porozumění tím, že k dané položce napsali otazník. Dalším limitem je skutečnost, že jsme se rozhodli použít jiné vyhodnocení dotazníku, než které bylo původně použito autorem, jelikož bylo složité. Za limit výzkumu také považujeme vyšší počet vyřezaných dotazníků, než který byl očekávaný, ať už kvůli neoznačení odpovědi u položky či její nesrozumitelnosti v dotazníku.

ZÁVĚR

Tato práce se zabývala postojem studentů střední školy k tématu umírání a smrti. Naším hlavním cílem bylo zjistit, jaký je postoj studentů střední školy ke smrti. V teoretické části se první kapitola obsahovala téma umírání, ve které jsme popsali, co to umírání je, jaké jsou jeho období, fáze a jak bylo pojmuto umírání a smrt v minulosti a v současnosti. Druhá kapitola teoretické části se věnovala smrti a její definici různých autorů, její druhy a na závěr její postoje, které byly klíčové pro náš výzkum. Poslední třetí kapitola se týkala stručné charakteristiky období dospívání, kde jsme si jej věkově vymezili a uvedli jej také ve spojitosti se smrtí a reakcí na ni.

Praktická část naší práce se zabývala kvantitativním výzkumem, kdy jsme zvolili dotazníkové šetření. Standardizovaný dotazník Death Attitude Profile – Revised měří pět postojů ke smrti, kterými jsou: strach ze smrti, vyhýbající se postoj, neutrální postoj, vítající akceptující postoj a postoj ke smrti jako k úniku. Dotazník obsahuje 32 položek, na které respondenti odpovídali na škále od 1 (zcela souhlasím) do 7 (zcela nesouhlasím). Zvolený výzkumný nástroj jsme rozšířili o námi zvolené identifikační čtyři položky, které jsme přidali na jeho samotný začátek. Naším výzkumným souborem se stalo 127 studentů z olomoucké střední školy.

V první kapitole naší praktické části s názvem „Projekt výzkumu“ jsme se zaměřili na definici výzkumného problému, stanovení výzkumných cílů a otázek, popis a odůvodnění vybraného výzkumného pojetí a také jsme se zaměřili na popis volby výzkumného souboru a nástroje. Pro účely analýzy dat jsme využili tabulky a grafy pro vhodnou strukturu zjištěných dat a jejich správnou prezentaci.

Analýzou získaných dat jsme identifikovali, že mezi studenty převažuje neutrální postoj ke smrti, u kterého byl nejčastěji vyjádřen souhlas s tvrzeními, které s ním byly spojeny. Naopak, nejméně zastoupen je vyhýbající se postoj ke smrti a postoj, který smrt považuje za únik. Pokud jde o postoj, ohledně kterého si studenti nebyli jisti, převažuje postoj vítající akceptující, u kterého byla nejčastěji označena odpověď „nevím“. Dle zjištěných dat také víme, že strach ze smrti se mezi studenty střední školy neobjevuje, což je v rozporu s tvrzeními některých autorů, kteří uvádí, že právě u adolescentů se objevuje strach ze smrti a úzkost z ní.

Náš výzkum představuje přínosný příspěvek v oblasti zkoumání smrti a období adolescence, které je s ním spojeno. Přináší teoretický rámec, který rozšiřuje stávající znalosti o těchto

tématech a přináší nové poznatky do oblasti výzkumu. Tímto způsobem naše práce přispívá k hlubšímu porozumění a prozkoumání emocionálních a sociálních procesů spojených s umíráním a smrtí, zejména v kontextu dospívajících jedinců.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Asatsa S. (2020). Death Attitudes as Possible Predictors of Death Preparedness across Lifespan among Nonclinical Populations in Nairobi County, Kenya. *Indian journal of palliative care*, 26(3), 287–294. https://doi.org/10.4103/IJPC.IJPC_127_19
2. Bass, Bekah, "It all just ends": Death attitudes across age, gender, and religion" (2021). Honors Program Theses. 455.
3. Bellali, T., Giannopoulou, I., Tsourti, Z., Malliarou, M., Sarafis, P., Minasidou, E., & Papadatou, D. (2018). Psychometric Properties of the Revised Death Attitude Profile in a Greek Sample of Nurses. *Journal of Nursing Measurement*, 26(2), 264–277. <https://doi.org/10.1891/1061-3749.26.2.264>
4. Carter, M. (2016). *Helping children and adolescents think about death, dying and bereavement*. Jessica Kingsley Publishers.
5. Cicirelli V. G. (2001). Personal meanings of death in older adults and young adults in relation to their fears of death. *Death studies*, 25(8), 663–683. <https://doi.org/10.1080/713769896>
6. Corr, C. A., Corr, D. M., & Doka, K. J. (2013). *Death & dying, life & living* (8th edition). Cengage Learning.
7. Cuizon, T., Gelantaga-An, L., & Berrame, M. D. (2021). The young people's perspective on death and dying in the times of pandemic. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.36288.81929>
8. Dezutter, J., Luyckx, K., & Hutsebaut, D. (2009). "Are you afraid to die?" Religion and death attitudes in an adolescent sample. *Journal of psychology and theology*, 37(3), 163-173. <https://doi.org/10.1177/009164710903700302>
9. Gibbons, J. A., Lee, S. A., Fehr, A. M. A., Wilson, K. J., & Marshall, T. R. (2018). Grief and Avoidant Death Attitudes Combine to Predict the Fading Affect Bias. *International journal of environmental research and public health*, 15(8), 1736. <https://doi.org/10.3390/ijerph15081736>
10. Haškovcová, H. (c2007). *Thanatologie: nauka o umírání a smrti* (2., přeprac. vyd). Galén.
11. Hayes, N. (2013). *Základy sociální psychologie* (Vyd. 7). Portál.

12. He, Y., & Li, T. (2022). Death Attitudes and Death Anxiety Among Medical Interns After the 2020 Outbreak of the Novel Coronavirus. *Frontiers in psychology*, 13, 698546. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.698546>
13. Chráska, M. (2016). *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu (2., aktualizované vydání)*. Grada.
14. Janáčková, L. (2008). *Základy zdravotnické psychologie*. Triton.
15. Jansen, J., Schulz-Quach, C., Eisenbeck, N., Carreno, D. F., Schmitz, A., Fountain, R., Franz, M., Schäfer, R., Wong, P. T. P., & Fetz, K. (2019). German version of the Death Attitudes Profile – Revised (DAP-GR) - translation and validation of a multidimensional measurement of attitudes towards death. *BMC psychology*, 7(1), 61. <https://doi.org/10.1186/s40359-019-0336-6>
16. Kelnarová, J., & Matějková, E. (2010). *Psychologie: pro studenty zdravotnických oborů*. Grada.
17. Kelnarová, J. (2007). *Tanatologie v ošetrovatelství*. Littera.
18. Koukolík, F. (2014). *Metuzalém: o stárnutí a stáří*. Karolinum.
19. Křivohlavý, J. (2002). *Psychologie nemoci*. Grada.
20. Kubíčková, N. (2001). *Zármutek a pomoc pozůstalým*. ISV.
21. Kupka, M. (2014). *Psychosociální aspekty paliativní péče*. Grada.
22. Kutnohorská, J. (2007). *Etika v ošetrovatelství*. Grada.
23. Kübler-Ross, E. (2015). *O smrti a umírání: co by se lidé měli naučit od umírajících*. Portál.
24. Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie (2., aktualiz. vyd)*. Grada.
25. Macek, P. (2003). *Adolescence: Druhé, upravené vydání*. Portál. <https://www.bookport.cz/AccountSaml/SignIn/?idp=https://shibboleth.utb.cz/idp/shibboleth&returnUrl=/kniha/adolescence-3104/>
26. Nakonečný, M. (2009). *Sociální psychologie (Vyd. 2., rozš. a přeprac)*. Academia.
27. Neimeyer, R. A., Wittkowski, J., & Moser, R. P. (2004). Psychological reaserch on death attitudes: An overview and evaluation. *Death Studies*, 28(4), 309–340. <https://doi.org/10.1080/07481180490432324>

28. Nešporová, O. (2013). O smrti a pohřbívání. Centrum pro studium demokracie a kultury.
29. Niemiec, R. M., & Schulenberg, S. E. (2011). Understanding death attitudes: the integration of movies, positive psychology, and meaning management. *Death studies*, 35(5), 387–407. <https://doi.org/10.1080/07481187.2010.544517>
30. Pöthe, P. (2020). *Emoční poruchy v dětství a dospívání: 3., doplněné a aktualizované vydání.* Grada. <https://www.bookport.cz/AccountSaml/SignIn/?idp=https://shibboleth.utb.cz/idp/shibboleth&returnUrl=/kniha/emocni-poruchy-v-detstvi-a-dospivani-6821/>
31. Reyes, M. E. S., Amistoso, M. N. G., Babaran, C. A. C., Bulaong, G. B. M., Reyes, V. D. M., & Tubig, N. N. (2017). Death anxiety and self-esteem of Filipino youths and older adults. *North American Journal of Psychology*, 19(2), 435–450.
32. Russac, R. J., Gatliff, C., Reece, M., & Spottswood, D. (2007). Death anxiety across the adult years: An examination of age and gender effects. *Death Studies*, 31(6), 549–561. <https://doi.org/10.1080/07481180701356936>
33. Říčan, P. (2014). *Cesta životem: [vývojová psychologie]: přepracované vydání (Vyd. 3).* Portál.
34. Říčan, P. (2004). *Cesta životem (Vyd. 2., přeprac).* Portál.
35. Sieberová, J. (2019). *Proč máme strach ze smrti?: jak zvládnout její příchod.* Stanislav Juhaňák – Triton.
36. Slaměnik, I., Výrost, J., & Sollárová, E. (2019). *Sociální psychologie: Teorie, metody, aplikace.* Grada. <https://www.bookport.cz/AccountSaml/SignIn/?idp=https://shibboleth.utb.cz/idp/shibboleth&returnUrl=/kniha/socialni-psychologie-6033/>
37. Souza, M. C. dos S., Sousa, J. M., Lago, D. M. S. K., Borges, M. da S., Ribeiro, L. M., & Guilhem, D. B. (2017). Evaluation of the death attitude profile-revised: a study with health science undergraduate students. *Enfermagem*, 26(4), e3640016. <https://doi.org/10.1590/0104-07072017003640016>
38. Šiklová, J. (2013). *Vyhoštěná smrt.* Kalich.
39. Špatenková, N. (2014). *O posledních věcech člověka: vybrané kapitoly z thanatologie.* Galén.

40. Zemanová, M. (2009). *Různé tváře smrti: vybrané kapitoly z thanatologie*. Gaudeamus.
41. Vabroušková, H. (2021). *Vztah postojů ke smrti, naděje a všímavosti u studentů lékařských fakult*. Diplomová práce. Masarykova univerzita.
42. Vágnerová, M., & Lisá, L. (2021). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání* (Vydání třetí, přepracované a doplněné). Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum.
43. Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II: dospělost a stáří*. Karolinum.
44. Vymětal, J. (2008). *Lékařská psychologie: 3., aktualizované vydání*. Portál. <https://www.bookport.cz/AccountSaml/SignIn/?idp=https://shibboleth.utb.cz/idp/shibboleth&returnUrl=/kniha/lekarska-psychologie-3173/>
45. Wong, P. T. P. (2007). Meaning management theory and death acceptance. In A. Tomer, E. Grafton, & P. T. P. Wong (Eds.), *Existential and spiritual issues in death attitudes* (pp. 65-87). New York, NY: Erlbaum
46. Wong, P. T. P., Reker, G. T., & Gesser, G. (1994). Death Attitude Profile—Revised: A multidimensional measure of attitudes toward death. In R. A. Neimeyer (Ed.), *Death anxiety handbook: Research, instrumentation, and application* (pp. 121–148). Taylor & Francis.
47. Yalom, I. D. (2020). *Existenciální psychoterapie* (Vydání druhé). Portál.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

%	procento
Atd.	a tak dále
DAP-R	Death Attitude Profile – Revised
Např.	například
Tab.	tabulka
Tj.	to je
Tzv.	takzvaně

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 Pohlaví respondentů	35
Graf 2 Přemýšlení o postoji ke smrti	36
Graf 3 Přemýšlení o postoji ke smrti	36
Graf 4 Strach ze smrti	37
Graf 5 Vyhýbání se smrti.....	38
Graf 6 Neutrální postoj ke smrti	39
Graf 7 Vítající akceptující postoj ke smrti.....	39
Graf 8 Smrt jako únik	40

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Fáze umírání podle Kübler-Ross	13
Tabulka 2 Postoje ke smrti.....	24
Tabulka 3 Rozdělení respondentů podle ročníků střední školy	31
Tabulka 4 Rozdělení jednotlivých položek dotazníku.....	32
Tabulka 5 Rozdělení jednotlivých položek dotazníku.....	32

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Dotazník

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

DOTAZNÍK

Vážené respondentky a vážení respondenti,

jsem studentkou 3. ročníku Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, bakalářského studijního programu Sociální pedagogika. Ráda bych se na Vás obrátila s prosbou o vyplnění dotazníku, který slouží jako podklad k mé bakalářské práci na téma „Umírání a smrt z pohledu středoškolských studentů“, která se věnuje postojům středoškolských studentů ke smrti. Na začátku dotazníku jsou uvedeny instrukce pro jeho vyplnění. Dotazník je zcela anonymní a chtěla bych Vás požádat o jeho pravdivé vyplnění.

Předem děkuji za Váš čas, který jste věnovali k vyplnění dotazníku!

Dominika Smrčková

1. V jakém ročníku jste?

- 1. ročník
- 2. ročník
- 3. ročník
- 4. ročník

2. Pohlaví:

- Žena
- Muž

3. Přemýšleli jste nad svým postojem ke smrti?

- Ano
- Ne

4. Pokud ano, jak často?

- Alespoň 1x denně
- Alespoň 1x týdně
- Alespoň 1x měsíčně
- Skoro vůbec

Dotazník Death Attitudes Profile – Revised (DAP-R)

Tento dotazník obsahuje několik tvrzení, která se vztahují k různým postojům ke smrti. Pečlivě si přečtěte každé prohlášení a poté označte, do jaké míry s ním souhlasíte nebo nesouhlasíte. Jestliže nevíte, označte „nevím“. Nicméně kolonku „nevím“ používejte výjimečně. Je důležité, abyste pracovali s každým tvrzením a na každé odpověděli. Mnoho tvrzení se bude zdát navzájem podobných, ale všechna jsou nezbytná, aby ukázaly jemné rozdíly v postojích.

	1 zcela souhlasím	2 souhlasím	3 spíše souhlasím	4 nevím	5 spíše nesouhlasím	6 nesouhlasím	7 zcela nesouhlasím					
1.	Smrt je bezpochyby hrozivá zkušenost.					1	2	3	4	5	6	7
2.	Vyhlídka na mou vlastní smrt ve mně vzbuzuje úzkost.					1	2	3	4	5	6	7
3.	Vyhýbám se myšlenkám na smrt za každou cenu.					1	2	3	4	5	6	7
4.	Věřím, že po smrti budu v nebi.					1	2	3	4	5	6	7
5.	Smrt ukončí všechna moje trápení.					1	2	3	4	5	6	7
6.	Smrt by měla být nahlížena jako přirozená, nepopíratelná a nevyhnutelná skutečnost.					1	2	3	4	5	6	7
7.	Jsem rozrušený/á z konečnosti smrti.					1	2	3	4	5	6	7
8.	Smrt je vstupem na místo konečného uspokojení.					1	2	3	4	5	6	7
9.	Smrt nabízí možnost úniku z tohoto hrozného světa.					1	2	3	4	5	6	7
10.	Kdykoliv mi na mysl přijde myšlenka na smrt, snažím se ji odehnat.					1	2	3	4	5	6	7
11.	Smrt je vysvobozením z bolesti a utrpení.					1	2	3	4	5	6	7
12.	Snažím se nemyslet na smrt.					1	2	3	4	5	6	7
13.	Věřím tomu, že nebe bude mnohem lepší místo než tento svět.					1	2	3	4	5	6	7
14.	Smrt je přirozená součást života.					1	2	3	4	5	6	7
15.	Smrt je sjednocení se s Bohem a věčné blaho.					1	2	3	4	5	6	7
16.	Smrt přináší příslib nového a blaženého života.					1	2	3	4	5	6	7
17.	Smrti bych se nebál/a, ani ji nevítal/a.					1	2	3	4	5	6	7
18.	Mám intenzivní strach ze smrti.					1	2	3	4	5	6	7
19.	Zcela se vyhýbám myšlenkám na smrt.					1	2	3	4	5	6	7
20.	Téma života po smrti mě hodně znepokojuje.					1	2	3	4	5	6	7
21.	Fakt, že smrt bude znamenat konec všeho tak, jak to znám, mě děsí.					1	2	3	4	5	6	7
22.	Těším se na znovushledání se svými milovanými, až zemřu.					1	2	3	4	5	6	7

23.	Pohlížím na smrt jako na úlevu od pozemského trápení.	1	2	3	4	5	6	7
24.	Smrt je jednoduše součástí procesu života.	1	2	3	4	5	6	7
25.	Vidím smrt jako přechod na věčné a požehnané místo.	1	2	3	4	5	6	7
26.	Snažím se nemít nic společného s tématem smrti.	1	2	3	4	5	6	7
27.	Smrt nabízí úžasné osvobození duše.	1	2	3	4	5	6	7
28.	Víra v posmrtný život mi při střetávání se smrtí dává pocit klidu.	1	2	3	4	5	6	7
29.	Vidím smrt jako úlevu z tíhy tohoto života.	1	2	3	4	5	6	7
30.	Smrt není ani dobrá, ani špatná.	1	2	3	4	5	6	7
31.	Těším se na život po smrti.	1	2	3	4	5	6	7
32.	Trápí mě nejistota plynoucí z toho, že nevím, co přijde po smrti.	1	2	3	4	5	6	7

Děkuji za Vaši spolupráci!